

ЖОЖдордо мамлекеттик тилди интеграциялап окутуунун жолдору

Макалада ЖОЖдордо мамлекеттик тилди интеграциялап окутуунун жолдору, ыкмалары жөнүндө сөз болот.

***Ачкыч сөздөр:** мамлекеттик тил, долбоор, программа, мугалим, предмет аралык байланыш, окутуу, ЖОЖ, сабак-конференция, сабактын модели, жаңы билим.*

В статье рассматриваются методы обучения государственному языку путем интеграции в ВУЗах.

***Ключевые слова:** государственный язык, проект, программа, учитель, межпредметные связи, учить, ВУЗ, урок-конференция, модель урока, новые знания.*

Учурда мамлекеттик тилди өнүктүрүү боюнча мамлекет тарабынан да, жергиликтүү бийлик тарабынан да, ошондой эле, жогорку жана атайын кесиптик окуу жайлардын, мектептердин жетекчилиги тарабынан ар тараптуу камкордуктар көрүлүп, ар кандай долбоорлор, программалар, сынактар өткөрүлүп, мыкты делген иштер жалпы журтка сунушталууда. Ошентсе да, мамлекеттик тилди өз деңгээлинде окутуп, үйрөтүүдө түздөн-түз көмөк көрсөтүп жаткан окутуучулар жана мугалимдер болуп саналат. Анткени, «А» арибин тааныгандан мектепти бүткөнгө чейин, андан ары жогорку окуу жайларында сабаттуулукка үйрөтүүчү сабак – бул кыргыз тили сабагы.

Бүгүнкү ааламдашуу мезгилинде окутуунун ар кандай формалары колдонулуп, салттык ыкмалардан четтеп, негизинен майнап бере турган интерактивдүү, инновациялык ыкмаларды колдоно баштадык. Билим берүү системасында педагогдордун арасында кандайдыр ажырымдын пайда болгондугун да тана албайбыз. Алсак, совет мезгилиндеги педагогдор сабакты өтүүдө салттык жана этнопедагогикалык ыкмаларга басым жасаса, андан кийинки жаштар батыш өлкөлөрүнүн сынчыл ойломду өстүрүү боюнча ыкмаларына басым жасашты. Албетте, биз мугалимдердин же окутуучулардын билим берүүдөгү ыкмасына сын-пикир бергенибиз жок, жөн гана сабактарды интеграциялап (предмет аралык байланыштырып) окутуу, анын ичинде мамлекеттик тилди ЖОЖдордо окутуу маселесине токтолгубуз келди.

Жогорку окуу жайларында мамлекеттик тилди баштоочу жана улантуучу тайпаларда окутуу тарых, адеп, табигый илимдер менен байланышта окутулат. «Предмет аралык байланыш окутуунун илимийлүүлүгүн тереңдетет жана окуучулардын ар тараптуу ой жүгүртүүсүн өстүрөт» [3:244], – дейт окумуштуу М.А. Зальдинер.

«Предмет аралык байланыш» деген термин советтик педагогикада кеңири кулач жайып, бул жаатта бир нече педагог-методисттер өз ойлорун билдиришкен жана окутуу ыкмаларынын негизги принциптерине кошушкан. Алсак, окумуштуулар И. Бекбоев жана А. Алимбеков бул тууралуу мындай дешет: «Предмет аралык байланыш – бул окуу предметтеринин арасындагы объективдүү максатка ылайыкташкан мазмундук дал келүүчүлүк. Мындай өз ара байланыштарды окутуунун мазмунун, формаларын, методдорун жана ыкмаларын эске алуу зарыл.

Предметтер аралык байланыш ЖОЖдордун (мектептин) программаларындагы жалпы мазмунду ажыратып берүүдө ачык көрүнөт. Мындай жалпы мазмундагы материал, биринчиден, түшүнүктөр, фактылар жана закондор (закон ченемдүүлүктөр) түрүндө, экинчиден, билгичтиктер жана көндүмдөр түрүндө туюнтулат.

Ар бир окуу предметинин предметтер аралык байланышы, биринчиден предметти окуп үйрөнүүнүн максатына, экинчиден, предметтер аралык материалдын түрүнө, үчүнчүдөн, аны пайдалануунун убактысына көз каранды, ал бирдей билгичтиктерди жана көндүмдөрдү калыптандырууга пайдаланылат» [2:95-96].

Учурда жана буга чейин ЖОЖдордо предмет аралык байланышка негизделген сабактардын мындай бир формалары көп колдонулуп келет:

- материалга окшош же кайталаган билимдин мазмуну боюнча (адабиятты тарых, тил, орус адабияты, адеп сабактары менен байланыштыруу);
- көркөм сөз өнөрүндөгү чыгарманы анын искусствонун башка түрлөрүнө өткөн абалы менен салыштыруу (жазуучунун чыгармаларынын негизинде тартылган фильмдерди, живописстик чыгармаларды, айкелдерди, бедиздерди, балеттерди, спектаклдерди ж.б. колдонуу менен)...

Соңку учурда предмет аралык байланыш дегенден дагы кененирээк түшүнүк айтыла баштады, бул предметтерди интеграциялап окутуу [4:99-100].

Интеграция жана интеграциялык билим жөнүндө окумуштуу М. Тешебаев мындай деп жазат: «Интеграция бир нече предметтердин арасында болгон учурда да ар бир предметтин өз алдынчалыктарын, ар биринин жеке ордун жокко чыгарбайт, кайра аларды байытат. Интеграция системалуу билим берүү, ал өз ичине төмөнкүлөрдү камтыйт:

- интеграция-бүтүндүк;
- интеграция-процесс;
- интеграция-натыйжа.

Интеграция – билимдердин биримдигинин жана бирге өнүгүүсүнүн, балдарга бири-бирин толуктап туруусунун жалпы процесси. Предметтер аралык интеграция – бул билимдерди, ишенимдерди, практикалык аракеттерди бириктирүү. Интеграция – бул предметтерди айкалыштыруу, алардын тутумдашуу түйүндөрүн табуу жана ошонун оң натыйжасын көрүү» [5:13-14].

ЖОЖдордо мамлекеттик тилди интеграциялап окутуу бул предметти ар тараптуу ачууга, анын ички мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө жол ачат. Анткени, бул предмет аркылуу биз студенттердин кеп ишмердүүлүгүн, сүйлөө маданиятын, жазуу сабаттуулугун, дүйнө таанымын өркүндөтүп, өстүрө алабыз. Ошондой эле, кыргыз тилинин практикалык курсу дисциплинасы предмети ичинде (внутрипредметный); предметтер аралык; же башка предметтер (межпредметный) менен интеграциялоону жүргүзө алабыз.

Предметтин ички байланыштарында тигил же бул теманы өтүүдө салыштырып талдоо студенттин теманы андан да тереңирээк түшүнүүсүнө өбөлгө болот. Жогорку окуу жайларында мамлекеттик тил бардык факультеттерде окутулат. Окутуу программасында бир гана грамматикалык темалар эмес, студенттин кеп ишмердүүлүгүн, маданий дүйнө таанымын өстүрүү боюнча лексикалык темалар да камтылат.

Алсак, «Синонимдер» деген грамматикалык теманы орус филологиясы факультетинин студенттерине өтүүдө, кыргыз тилиндеги синонимдер менен орус тилинин синонимдерин салыштырып окутсак, студенттерге бул тема жөнүндө түшүнүктү кеңири бере алабыз жана эки элдин тилдик каражаттарын салыштыруу, ошондой эле кепте колдонулушу тууралуу да маалымат беребиз.

Ал эми табият таануу жана география факультетинин химия адистигинде окуп жаткан студенттерге «Илимий стиль» деген теманы өтүүдө «Сабак-конференция» ыкмасын колдонсок, тема бир чети жеткиликтүү түшүндүрүлүп, бир чети илимий стилдин оозеки формада өтүү элементтери менен таанышууга, ошондой эле, студенттердин илимий стиль жөнүндөгү түшүнүктөрүн андан да тереңдетүүгө мүмкүнчүлүк түзүлөт. Бул тема окутуучунун гана кеби менен түшүндүрүлбөй, студенттердин сабакта аракети өзгөчө болот. Мисалы, сабактын моделин сунуш кылып көрөлү:

Сабактын темасы: Илимий стиль

Студенттерге бериле турган тапшырма алдын-ала берилет жана окутуучу тарабынан атайын программа түзүлөт (үлгү)

**Жаш илимпоздордун (студенттердин) кыргыз тили сабагына карата
“Илимий стиль, колдонулуу өзгөчөлүктөрү” аттуу темадагы
конференциянын программасы
Корголуучу темалар:**

1. **“Илимий стилдин тарыхы”** – Абдиллаева Акмарал
2. **“Илимий стилдин кыргыз коомчулугунда жаралышы”** – Жолдошева Айдана
3. **“Илимий стилдин өзгөчөлүктөрү”** – Омарова Тахмина
4. **“Илимий стилдин белгилери”** – Муратали кызы Айнура
5. **“Илимий стилдин түрлөрү”** – Рустам кызы Таттыгүл
6. **“Илимий стилдин подстилдери”** – Алмазбек кызы Нурзада
7. **“Илимий стилдин фонетикасы”** – Сагынбек кызы Клара
8. **“Илимий стилдин лексикасы”** – Ньематилла кызы Гүлнара ..(ж.б. студенттерге ушул сыяктуу темалар бөлүнүп берилет).

Калган студенттер конференциянын катышуучусу катары жалпы тапшырмаларга даярданып келишет жана талкуу учурунда темага карай суроолорун бере алышат (программа жана студенттердин аттары болжолдуу берилди).

Бул сабакта окутуучу модератор катары кызмат кылат. Студент берилген тема боюнча жооп берет. Мисалы, бир студенттин окуган баяндамасынын түшүндүрмөсүнө токтололу.

Ньематилла кызы Гүлнара: “Илимий стилдин лексикасы”

Кыргыз адабий тилинин бардык стилдери сыяктуу илимий стиль биринчи кезекте кыргыз тилинин негизги лексикалык корун түзгөн орток маанилүү сөздөрдү активдүү керектейт. Сөздөр түз маанисинде колдонулуп, көп маанилүүлүккө жол берилбейт. Терминдер, абстракттуу маанидеги сөздөр көп пайдаланылат. Бул өзгөчөлүктөр илимий стилдин тилдик мазмунунун негизин түзөт.

Илимий стилдин тилинин лексикасынын дагы бир катмарын жалпы илимий сөздөр түзөт. Мындай сөздөрдүн көбү интернационалдык сөздөр болот. Кыргыз илимий стилинин өнүгүү жана калыптануу мезгилинде кыргызча сөздөр да жалпы илимий сөздөрдүн катарын толуктады: талдоо, эсептөө, топтолуу, жиктелүү, биригүү, окуу китеби, топ, топчо, негизги, кошумча ж.б. Группа, подгруппа, класс, теорема, аксиома, закон, аргумент, классификация, синхрондук, диахрондук, интеграция сыяктуу интернационалдык сөздөр кирет. Бул сөздөрдүн тобун илимий стилде активдүү колдонулган деп аталат, деген ойдобуз, биздин пикирибизче, ошентип, жыйынтыктап айтканда, изилдөөнүн жыйынтыгына караганда деген сыяктуу сөздөр жана сөз айкаштары толуктайт.

Илимий стилдин лексикасын таблица түрүндө “Молекулалык жана молекулалык эмес түзүлүштөгү заттар” текстинин мисалында көрсөтсөк (**мисалдар акылдуу доскадан көрсөтүлөт**).

Молекулалык жана молекулалык эмес түзүлүштөгү заттар

Катуу жана газ абалындагы заттар молекулалардан тургандыктан, алар молекулалык түзүлүштөгү заттарга кирет. Мындай заттардын мүнөздүү өкүлдөрүнүн бири – суу. Суунун кристаллчаларынын түзүлүшү схема түрүндө көрсөтүлгөн. Молекулалардан эмес, атомдордон же башка бөлүкчөлөрдөн турган заттар да белгилүү. Мындай заттар молекулалык эмес түзүлүштөгү заттар. Катуу (кристалл) абалдагы заттардын айрым бөлүкчөлөрү (молекулалары, атомдору) белгилүү бир ырааттуулукта жайгашуу менен, торчону элестеткен түзүлүштө болот. Ошондуктан, “заттардын кристалл торчосу” деген түшүнүк келип чыккан.

Орток маанилүү сөздөр	Тармактык сөздөр	Илимий терминдер	Жалпы илимий сөздөр
Заттар, суу, белгилүү, жайгашуу, мындай, келип чыккан	Атомдор, кристалл, торчо, суунун молекулалары, бөлүкчө	Суунун кристаллчалары, атомдор, молекула	Ошондуктан, схема, ырааттуулук, деген түшүнүк

Бул үлгүдөгү келтирилген мисалда илимий стилдин лексикасы жөнүндө түшүнүк берилип жатып, ал стилдин лексикалык катмарын аныктоо үчүн химия илиминен алынган текст пайдаланылды. Демек, кыргыз тили предмети химия предмети менен тыгыз байланышта каралып, интеграцияланды. Андан башка студент илимий конференциянын жүрүшү жөнүндө маалымат алып, өзүнө бөлүнгөн тапшырманы мүмкүн болушунча жакшы аткарганга жетишти (*сабактын үлгүсү окутуучунун тажрыйбасынын негизинде алынды*).

Эгерде билимдер окуучуларга (студенттерге) белгилүү системага ылайык берилсе, башкача айтканда, жаңы фактылар жана закон ченемдүүлүктөр мурда өздөштүрүлгөн материалдын логикалык натыйжасы катары келип чыгып, аны андан ары өнүктүрсө, анда окуучулардын (студенттердин) алган билимдери аң-сезимдүү да, бекем да болот. Мурда өздөштүрүлгөн фактылар окуучулардын (студенттердин) жаңы билимдерди алышына база болот [2:96].

Сабактарды интеграциялап окутуу – учурдагы билим берүүнүн эң эффективдүү жолдорунун бири болуп саналат. Анткени, мындай сабактар кадимки көнүмүш сабактардын жүрүшүнөн алыстатып, ар бир өтүлүүчү сабакка жаңы көз караш менен, жаңы ой менен даярданып, бир нече предметтердин алкагында ой жүгүртүүгө багыт боло алат.

Адабияттар

1. Аширбаев Т. Кыргыз тилинин стилистикасы: функционалдык стилдер: 4-китеп. – Б.: Бийиктик, 2004.
2. Бекбоев И., Алимбеков А. Азыркы сабакты даярдап өткөрүүнүн технологиясы. Жалпы билим берүүчү мектептердин мугалимдери жана жогорку окуу жайларынын студенттери үчүн. – Б.: Бийиктик, 2011.
3. Зальдинер М., Тодоров Л., Губина Ф. Методика преподавания русской литературы в старших классах национальной (узбекской) школы. Под общей ред. проф. М.А. Зальдинера. – Ташкент. “Укитувчи”. 1980.
4. Муратов А. Кыргыз адабиятын окутуу: теориясы жана практикасы. – Б.: «Турар», 2013.
5. Тешебаев М. Кыргыз адабиятын интеграциялап окутуунун илимий-методикалык негиздери (5-7-класстар). Пед. илимд. канд. диссертация. – Б.: 2010.

OSHG U TEMIROVA N.M., teacher,
nunay88@mail.ru

The methods of teaching of state language in High Educational Establishments through integration

The article touches upon the problems of teaching state languages at the High Educational Establishments through the way of integration.

Key words: *state language, project, program, teacher, intersubject communications, to teach, High Educational Establishments, lesson-conference, model of a lesson, modern education.*